

अभिसरण

ISSN-2229-4856

बब्वदेत्तर मरुठी गुरहित्य

चर्चा आणुि ढीढ्ढांस्सा

संढादक

ढुराचार्य डॉ. वसंत सानप

कार्यकरारी संढादक

डॉ. गणेश ढोहिते

सहसंढादक

डॉ. ढनोहर सिरसाट

खा.ग. (06)

२०	'आले ढग... गेले ढग' मधील सामाजिक प्रश्न	डॉ. एम.ए.कव्हेळे	१०१
२१	कृषिव्यवस्थेतील वर्तमान वास्तव : 'या परावलंबी दिवसात'	डॉ. शंकर हणमंतराव कल्याणे	१०४
२२	साहित्यकृती आणि चित्रपट निर्मिती	प्रा.डॉ.धोंडगे एम.बी. कांदे केशव अंगदराव	१०९
२३	चरित्र -आत्मचरित्र : स्वरूप व संकल्पना	डॉ. सुनीता अंबादास बोराडे	११२
२४	नव्वदोत्तरी मराठी ग्रामीण कवितेला दिशा देणारी कविता: पिढीपेस्तरप्यादेमात	प्रा.बाळू मोहन तिखे	११६
२५	"लक्ष्मीकांत देशमुख यांच्या साहित्यातून चित्रीत झालेले राजकीय वास्तव"	प्रा. संदीप परदेशी	१२०
२६	लोककला तमाशाचे बदलते स्वरूप	तुकाराम हरिश्चंद्र देवकर प्रो. एम. बी. धोंडगे	१२४
२७	ग्रामीण साहित्याच्या प्रेरणा	प्रा. लक्ष्मण गित्ते	१२७
२८	स्त्रीवादी साहित्यातून स्त्रीत्वाचे दर्शन	कैलास मच्छिंद्रनाथ होके प्रा.डॉ. बाळासाहेब जाधव	१३१
२९	जागतिकीकरण आणि नव्वदोत्तरी दलित कथा	प्रा.डॉ. संजय राजधर महाले	१३६
३०	'नव्वदोत्तर मराठी ग्रामीण कादंबरी' (विशेष संदर्भ : 'साखरफेरा')	प्रा. महारुद्र सूर्यभान जगताप	१४२
३१	दलित जाणवा शब्दांकित करणारी निस्सर्गाकीत कविता : मोहाडी	प्रा.डॉ.प्रल्हाद दत्तराव भोपे	१४६
३२	प्रा. वामन निंबाळकर : मूल्याधिष्ठित जाणवा आविष्कृत करणारा मोठा कथालेखक	प्रोफेसर डॉ. मनोहर सिरसाट	१५२
३३	मानवी प्राक्तन शब्दबद्ध करणारी कविता- काळी माती निळे आभाळ	डॉ. गणेश मोहिते	१५५
३४	मार्ग कादंबरीतील पर्यावरणवादी विचार	प्रा.सौ. विलिना इनामदार	१६०
३५	"1990 नंतरच्या कथेचा अभ्यास"	प्रा. डॉ. शंकर शिवाजी मुंडे	१६९
३६	मोतीराज राठोड यांच्या वैचारिक साहित्यातील विमुक्तांचे जीवनमूल्ये	डॉ. आकाश ब. पवार	१७४

मानवी प्राक्तन शब्द बद्ध करणारी कविता -

काळी माती निळे आभाळ

प्रा.डॉ. गणेश मोहिते

सहायक प्राध्यापक व संशोधक मार्गदर्शक, मराठी विभाग,
बलभीम महाविद्यालय, वीड.

काळी माती निळे आभाळ हा जिजा शिंदे यांचा पहिलाच कवितासंग्रह तुकताच प्रकाशित झाला आहे. पहिलेपणाच्या खुणा संग्रहातून स्पष्टपणे जाणवत असल्या तरी कवीने व्यक्त केलेले सामाजिक चिंतन व व्यवस्था परिवर्तनाविषयीचा आशावाद महत्वाचा आहे. भोवतालच्या समाजवास्तवाकडे आपण डोळसपणे बघू लागलो की संवेदनशील मनाला तडा जातो. मन अस्वस्थ होते आणि याच अस्वस्थतेतून माणूस स्व शोधनाचा प्रयत्न करित जातो. या भयावह सामाजिक परिस्थितीत माणसांना आपले अस्तित्व शुल्लक जाणवते. मस्वफ शोधनाच्या पातळीवर जाताना आपल्या भोवतीचे समकालीन वास्तवाचे चित्र डोळ्यासमोर आपोआपच आकाराला येते. हे वास्तव विद्रुप आहे; छिन्न-विच्छिन्न आहे. त्याला असंख्य पापुद्रे आहेत; आणि ते तुकड्या-तुकड्यात आकाराला आले आहे. या तुकड्या तुकड्यातील विखंडीत वास्तवाचा माणवी जाणिवांच्या जडणघडणीवर परिणाम होतो. अशा या भोवतालातून या जाणिवांचे कोंभ कवी मनातून आकाराला येतात. त्याच्यावर या बाह्यवास्तवाचा परिणाम जाणवतो. या कुरूप वास्तवाने आकाराला आणलेली ठसठसणारी वेदना परसरत जाते शरीरभर आणि गावभर. याच वेदनेला मुखर करणारा कवितासंग्रह म्हणून काळी माती निळे आभाळ महत्वाचा आहे.

या संग्रहातील कवितांतून व्यक्त होणारी केंद्रवर्ती जाणीव ही कृषक समूहाच्या अवनत, बकाल अवस्थेची चिंता वाहणारी आहे. कृषक समाजाच्या पडझडी विषयीचा आक्रोश, निसर्गाचे बदलते रूप, भ्रष्ट शैक्षणिक वास्तव, बेरोजगारी, नीती मूल्यांची पडझड, स्त्रियांचे शोषण व अशा ही वातावरणात तारूप्य सुलभ भावनेतून आकाराला येणारा प्रेमांकूर, असे विविधांगी आशयसूत्रे यासंग्रहातून प्रकट झाली आहेत.

प्रतिमा, प्रतिकांचा हव्यास टाळून साध्या, सरळ भाषेत संयतपणे आलेली ही कविता मनाला भिडणारी आहे. आशयाच्या पातळीवर तितकेसे वैविध्य नसले तरी व्यक्त झालेली कृषीसमाज व्यवस्थेविषयीची चिंता अस्वस्थ करणारी आहे. कुणबी, बळीचं राज्य येऊ दे रे, बळी, शेतकर्याच्या पोरा, कुणबी बाप, पड पड रे पावसा, नांगर, या सारख्या कविता या संदर्भाने लक्षणीय आहेत. कृषीजीवनाची पडझड, या समूहाच्या वाट्याला आलेली अवकळा, शेतकर्यांचे बहुविध पातळ्यांवरील होणारे शोषण,

श्रीपकंंची परंपरा विविध कवितांमधून आधारेखित होते.

गुणव्याचं जगणं
मातीमोल झालं
गावनाचा घ्याजानं
मरण स्वस्त झालं (गुणव्या)

वर्तमानात कृपकममाजाचे जगणे मातीमोल झाले आणि निगर्गाच्या अवगुणेने, सरपारी धोरणे, गावकारी पाश, यामुळे त्याचे मरण स्वस्त: झाल्याची खंत कवी नोंदवतो. डडा पीडा टळो वळीचे राज्य येवो ही आर्त हाक मली देतो; पण त्याला ही भावडी आशा वाटते. वर्षानुवर्ष थारानाच्या पातळीवरून कल्याणकारी योजनांच्या नावाखाली चाललेली धुळफेक आणि यात माजलेला भ्रष्टाचार त्याला अस्वस्थ करतो. गावाचे स्वाम्य हरवले आहे आणि गावं ओस पडत चालली आहेत. या भयावह स्थितीकडे पाहून तो म्हणतो.

दुष्काळाच्या दाहक झळा
मोसत जगणारा गुणव्या
दुष्काळ ग्रस्तांचे स्थलांतर
अन् गावमातीच्या खाणाखुणांचे दर्शन
गृजनाचं पीक होणारी माती
अन् ओस पडलेली गावं
मनात खोलवर रूजतात (शेतमळे)

पूर्वीचे दीपवून टाकणारे कृषी संस्कृतीचे वैभव आज कुठेच दिसत नाही. असंख्य गावं ओस पडत चालली आहेत. माणसं नियतीला दोष देत काळ्या मातीपासून दूर चालली आहेत, तर कोणी या असह्य भावनिक कोंडमार्यातून स्वतःला संपवून आहेत. स्वातंत्र्याच्या सत्तरीनंतर ही या देशात सामान्य माणसांना प्रतिष्ठा प्राप्त झाला नाही, त्याचे जीवनमान सुसह्य झाले नाही. त्यांच्या समोरचे मूलभूत प्रश्न आजही सुटू शकले नाहीत, उलट विविध पातळ्यांवरील सामाजिक, आर्थिक विपमता वाढीस लागली. सामान्य माणसांचा संघर्ष हा पोटासाठीचा संघर्ष आहे आणि तो अनादी काळापासून तसाच चालू आहे. दरम्यानच्या काळात लोकशाही कडून, स्वातंत्र्याकडून अपेक्षा निर्माण झाली होती; मात्र तिथेही पूर्णतः भ्रं'निरास झाला आहे.

कवी नोंदवतो - भकास लोकशाही हतबल माणसे

आता म्हणे देश विकायला काढणे आहे.
काढतील ही विकतील ही
देश भकास करतील ही,
आपण मात्र मुन्न डोळ्यांनी पाहायचं (लोकशाही)

सामान्य माणसांच हे लोकशाही व्यवस्थेतील हदन आहे. त्याला ही लोकशाही आपली वाटत नाही.

घराणेशाही, सरंजामशाही, राजकीय अष्टाचार, आणि आर्थिक विषमतेच्या घाईत सामान्य माणूस मूका ठरतो आहे. दररोज असंख्य भूकवळी जाताहेत, शेतकरी आत्महत्या करतात, शिंदेवांगर अन्याय-अत्याचार होतात, दहशतवादी हल्ले होतात, दारिद्र्यात खपलेली मुशिक्षीत वेवसायांची फौज अशाळमून मजरेने व्यवस्था परिवर्तनाची वाट पाहतांना दिसते. प्रश्न जैमे ये आहेत. म्हणून या देशातील लोकशाही अंतर्करणातून रूढत आहे, असा स्वर कवितेतून तीव्रपणे उमटतो.

शिक्षण क्षेत्रातील वास्तव प्रकट करताना मीएचवी मारुषी कविता काळजाचा टाच घेते. शैक्षणिक गुणवत्तेचे, शिक्षणाने व्यवस्था परिवर्तनाचे, शिक्षणातून समाज परिवर्तनाचे स्वप्न भंगले आणि माणसाचा माणूस म्हणून अर्थ प्राप्त करून देण्याच्या वावरीत शिक्षण व्यवस्था अपयशी ठरली. शिक्षणाने जीवनमान उंचावते, भौतिक प्रगतीपेक्षा माणसाच्या जगण्याच्या संवंधाने मर्यादित प्रश्न मुटूतून असा एक मज प्रवाह मोठ्या होता. मात्र याउलट शिक्षण व्यवस्थेत नवी शोषण व्यवस्था जन्माला आली. शोषकांची फौज तयार होवून शैक्षणिक गुणवत्ता धारण केलेल्या तरुणांचे अनेक अंगाने शोषण केले जाऊ लागले. शाननाच्या चुकीच्या धोरणाचा वळी गेलेला हतबल तरुणांच्या करुण वास्तवाचे चित्र मीएचवी कविता अविच्छूत करते.

मीएचवीन माझ्यातला कवी मेला, टीचर पोटामाठी कधीच गेला. (मीएचवी)

सृजनाचे अंकुरच खोडून टाकण्यास ही सामाजिक परिस्थिती कारणीभूत असते. चुकीच्या धोरणांचा सामाजिक, शैक्षणिक व कौटुंबिक परिणाम तहशिलामह तपामले तरी त्यातून नवी गाथा त्यातून आकाराला येईल.

या मूल्यभ्रष्ट वर्तमानात कवीच्या मनाला एकच सुखावणारी भावना आहे ती म्हणजे प्रेम. या संग्रहात जवळपास अर्ध्या कविता या प्रेमभावनेचा अवकाश व्यापून आहेत. अमर प्रेम कहाणी, तुझ्या आठवणीत मये, प्रेमाची पहाट, प्रेमराज, प्रीतीचं नाव, मिलनाचं गाव, मनाला वाटतं खूप प्रेम करावं, प्रेम, प्रेमकहाणी, स्वप्नातल्या प्रियसीने यासारख्या अनेक कविता यासंग्रहात प्रेमभूती व्यक्त करतात.

प्रेम म्हणजे | जळत्या ज्वाला |

अश्रुंचा शिणगार | असह्य वेदना | एक आठवण

दुःखाचा सागर | मनातले स्वप्न |

प्रेयसींची संगत | उतरता घाट | विस्कटलेली वट |

आठवणीची वलयं | असह्य प्रेम | (प्रेम)

प्रेमाचे हे अनोखे रूप वैविध्यपूर्ण प्रतिमांच्या माध्यमातून उलगडत जाते. असह्य वाटणारे प्रेम कवीला कधी सुसह्य होवून जाते ते लक्षात ही येत नाही. सोनपिवळ्या रातीत स्वप्न प्रेयसीचा पडतात, मधुंद वादळी रात गेली स्वप्न पाहत, ओलचिंब अंग मनात एक भाव, असे नानातरहेचे भावतरंग मनात आकाराला येतात.

हे आयुष्य कवीला मुंदर घाटायला लागते. मनातल्या आठवणी दाटून घेतात, डोक्या ममोर प्रीतचं नाव आणि मिलनांच गाव स्पष्ट दिसायला लागते घ पाचसात बिंब भीजलेलं मन, स्वप्रातील प्रियसीला साद घालू लागते. त्या रात्री मये म्हणत चिरंतन आठवणी आषार घेतात. तुझ्या अस्तित्वाच्या खुणा माझ्यात अंभंग राहतील गं! म्हणत निला वचन दिने घेतले जाते. मये गांगतो, दिवा हळू नाव गं! प्रकशाच्या वाटेवर कोरलं आपलं नाव गं! हा भावडा आशावाद कवी जोपासत जातो. स्वतःच्या मनात प्रियसी, प्रियकराच्या नात्यातील स्वप्न, भास, अभामांच्या खेळातलं हे प्रेम कवीच्या मनाला आत्मबळ देणारं आहे. कारण कवी म्हणतो.

त्या विराण अशा रात्री भी

शोधत असतो आत्मबळ जगण्याचं (आत्मबळ)

या कोलहालात आत्मबळ देणारी एकमेव भावना ही प्रेमानुभाव आहे. त्याला पर्याय नाही, असू शकत नाही म्हणून काव्यसंग्रहातील प्रेमकविता ही मनाला स्पर्श करणारी आहे.

या संग्रहातील आणखी एक जाणीव महत्त्वाची आहे. ती जाणीव शीर्षक कविता अभिव्यक्त करते व कवीचा पींड ही स्पष्ट करते कवी म्हणतो.

मी शोधतोय

आता काळी माती

निळे आभाळ

जगभर

माझ्या इच्छांची

राखरांगोळी

करणारी ही व्यवस्था

मी पार बदलणार

मी शोधतोय अगणित स्वप्न

मुळासकट

जिथं माणुसकी, न्याय प्रेम, असा असेल समज,

(काळी माती निळे आभाळ)

खरं तर ही कविता वाचल्यानंतर इतर कविता का लिहितो कवी? हा प्रश्न विचारण्यासारखा आहे. या शीर्षक कवितेने मानवी प्राक्तनच शब्द बद्ध केले आहे. स्वातंत्र्य, समता, वंधुता, सामाजिक, न्याय, प्रेम, या मूल्यांशी पूर्णतः इमान राखणारा समाज आपल्या भोवतलात आज दिसत नाही. विश्वाच्या या जंजाळात माणसासमोर असांख्य प्रश्न, गुंतागुंत धमर्, जात, पंथ, प्रांत या वादातून निर्माण झाले आहेत. न्यायप्रिय समाज, समता मूलक समाज व्यवस्था आणि प्रत्येकाच्या स्वातंत्र्याचा आदर करणारा समूह हा स्वप्नवत झाला आहे. म्हणून ही व्यवस्था परिवर्तनाची लढाई पुन्हा नव्याने लढावी लागणार आहे, स्वप्नांची राखरांगोळी झालेली उघड्या डोक्याने आता पाहणे शक्य नाही, म्हणून सर्वांना एका छताखाली समतेची वागणूक देणारे

निळे आ'भाळ व सर्वांना मारखेच म्यातंत्र्य देणारी काळी माती ही प्रतिकामरुदा अधिक महत्वाचे ठरते. या शीर्षक कवितेच्या अंगानेच पुढील काळात कवी व्यक्त झाला तर कवीची वाटचाल निश्चिदच आध्यात्मिक ठरेल, असे म्हणता येईल.

या संग्रहातील असंख्य कविता या इतर कविंच्या प्रभावानून निर्माण झाल्याचे स्पष्ट जाणवते. इतरांचा प्रभाव पचवून स्वतःची शैली, अभिव्यक्ती विकसित करता आली तर पुढे कवितेला अर्थ प्राप्त होईल. इतरांच्या कवितेच्या आशय विषयाशी साधर्म्य असणाऱ्या अनेक कविता यामुळे काय म्हणून येतात ते कोडे उलगाडत नाही. त्यामुळे कवीने कवितेविषयी अधिक गंभीर होत, वाच्य प्रकार म्हणून तिचे विशेष लक्षात घेत इतरांच्या अनुकरणीय प्रभावानून तिला मुक्त केले पाहिजे. तेव्हा जिजा शिंदे मागवा कवी मराठी कवितेच्या विकसनात पुढे काही एक भर टाकेल असे म्हणता येईल. इतकेच!

संदर्भ :

जिजा शिंदे- काळी माती निळे आ'भाळ, कैलास पब्लिकेशन, औरंगाबाद (प्र.आ.- २०१६)